

11. Makarenko o wychowaniu. Wybór pism. Wybór i opracowanie A.Lewin i M.Bybluk, Warszawa, 1988.

12. Muszyński H. Rozwój moralny. Warszawa, 1983.

УДК 371.4.06

ПОСТАТЬ АНТОНА МАКАРЕНКА – СВІТ ОРГАНІЗОВАНОГО ТВОРЕННЯ ЛЮДИНИ

**М.Б. Євтух
(Київ)**

В статті розглядається педагогічна діяльність і творча спадщина А.С.Макаренка, її ретроспективний аналіз, творчі пошуки, самовідданість обраній справі.

Ключові слова: педагогічна спадщина А.С.Макаренка, особистість, результат виховання, педагогічні знахідки, «гімнастика волі і мозку», своєрідність особистості.

В статье рассматривается педагогическая деятельность и творческое наследие А.С.Макаренко, ее ретроспективный анализ, творческие поиски, самоотверженность избранному делу.

Ключевые слова: педагогическое наследие А.С.Макаренко, личность, результат воспитания, педагогические находки, «гимнастика воли и мозга», своеобразие личности.

This article is analyzed pedagogical activity and Makarenko A.S.'s creative work, his creative searches, selflessness to chosen activity.

Key words: Makarenko A.S.'s pedagogical inheritance, personality, the result of training, pedagogical finds, "gymnastics of will and brain", personality's originality.

Про педагогічну діяльність і творчу спадщину А.С. Макаренка написано багато. І за все це велика подяка всім дослідникам, вчорашнім і сьогоднішнім, а особливо академікам АПН України М.Д. Ярмаченку та І.А. Зязюну, які не тільки розкрили суть системи педагогіки Макаренка, а й показали можливості творчого застосування його ідей у практиці роботи школи, сім'ї, вузу. А.С. Макаренко тим і загадковий, що він особистість неординарна, незвичайна, оригінальна. Та й система його педагогічних поглядів своєрідна, неортодоксальна. Він по-своєму трактує цінність орієнтації людської особистості, розробляє свою методіку і «техніку» виховного процесу, свою систему поглядів, відмінну від загальновідомої, загальноживаної. Ця система, як згадує сам педагог, прийшла до нього не від його талантів, а «прийшла з характеру тієї потреби, тієї справи», яку йому доручили. Справедливості ради треба зазначити, що саме ця система зробила чудо в практиці його виховної роботи. Навряд чи хто в світі зумів досягти такого результату: виховати «невихованих

життям», «заблудлих і відсталих», що вони стали гідними художнього твору, написаного так щиро і відверто власною рукою. І це в які роки! Двадцяті – найважчі й тридцяті (особливо кінець) – найдраматичніші, найтрагічніші!

Чи легко було педагогові? Ні. Доля була нелегкою, зате щасливою, бо він своїм педагогічним мистецтвом переконливо довів, як можна творити людину в справжньому розумінні цього слова і якою вона має бути, щоб відчувати себе щасливою. Саме це й привернуло увагу дослідників різних країн, водночас спричинивши безліч суперечок і дискусій навколо його методики виховного процесу і його досягнень.

Для того, щоб мати цілісне уявлення про особистість педагога-творця людських душ, торкнемося самих витоків майстерності цієї незвичайної особистості, яку являв собою А.С. Макаренко.

Становлення А.С. Макаренка як педагога відбувалося на Полтавщині – славетній українській землі, яка виплекала чимало видатних людей – письменників, поетів, композиторів, вчених тощо (варто нагадати, що це рідна земля Г.Сковороди, В.Капніста, І. Котляревського, Л.Боровиковського, М.Гоголя, Є.Гребінки, Л.Глібова, П.Мирного, М.Драгоманова, М.Лисенка, вченого-математика М.Остроградського, легендарної збирачки українських народних пісень Марусі Чурай та багатьох інших). Місцем юності було робоче селище Крюків, у наш час передмістя Кременчука.

Народився А.С. Макаренко у Білопільці Сумського повіту Харківської губернії У сім'ї маляра-майстра залізничних майстерень). У 13-річному віці А.Макаренко складає іспити і зараховується до другого класу Кременчуцького міського чотирикласного училища, яке блискуче закінчує у 1904 році. Одразу ж вступає на однорічні педагогічні курси при цьому ж училищі. Як свідчать спогади сучасників А.С. Макаренка, вчився він «прекрасно», мав «виключні здібності» і «надзвичайну» витримку» [15]. З 1 вересня 1905 року розпочинається педагогічна діяльність А.С. Макаренка у двокласному залізничному училищі Крюкова. Вчитель був занадто молодий, 17 років, але вже тоді він зрозумів, що справжнім учителем стаєш не одразу, «потрібні роки, досвід і знання». У ці роки А.С. Макаренко багато читає. За спогадами його брата-емігранта Віталія Макаренка, молодий тоді педагог закарбував у його пам'яті «завжди з якоюсь книжкою в руках». Він зауважує, що Антон Семенович «володів колосальною пам'яттю», і тоді в Крюкові його «вважали найсвіченішою людиною на всі 10 тисяч мешканців містечка»: читав книжки з філософії, соціології, природознавства, художню літературу від Гомера до Гамсуна і Максима Горького – «буквально все, що з'являлось на книжковому ринку» [9].

Як бачимо, А.С. Макаренко був людиною освіченою, тямущим у багатьох галузях науки, але це давалося йому неймовірною працею. У «Педагогічній поемі» автор зізнається, що «перші місяці роботи в колонії були для нього і його товаришів не тільки місяцями відчаю і безсилою напруженню, а місяцями пошуків істини». «Я за все своє життя не прочитав стільки педагогічної літератури, скільки зимою 1920 року», – пише він [8].

До початку діяльності в колонії А.С. Макаренко мав уже 12-річний досвід педагогічної роботи. Після закінчення інституту працював учителем зразкового училища при Полтавському учительському інституті (вересень-жовтень 1917 року), з січня 1918 до травня 1919 р. очолював Крюківське вище початкове училище (до речі, разом з ним працював і його брат), а з вересня 1919 р. був завідувачем другого міського початкового училища у Полтаві.

У вересні 1920 р. Полтавська губнаросвіта доручила А.С. Макаренку організувати і очолити трудову колонію для неповнолітніх правопорушників. Чого гріха таїти, згода «видатного вихованця» Полтавського учительського інституту дивувала декого з тих, хто добре його знав: невже свої знання, здібності він має віддати колонії для дефективних дітей (так вона спочатку називалася), яка ще й була розташована у відлюдному місці. Сюди збирали найважчих і найзанедбаніших дітей як у виховному, так і розумовому відношенні. Та саме тут, за 8 км від Полтави, зародяться такі ідеї, такі педагогічні вірування, які зроблять А.С. Макаренка воістину видатним і якими він не поступиться до самої смерті. Але ніхто тоді про це не знав, навіть і сам А.С. Макаренко. Єдине, він відчував, що саме тут може мати «свободу і незалежність» для творчих пошуків («колонія за містом навіть для демонстрації мандрівникам незручна»). Він не помилився («йй-богу, тут багато поезії і в роботі, і в житті»), але його педагогічні знахідки дорого йому коштували і зрештою вкоротили йому віку.

Документи свідчать, що А.С. Макаренку не один раз пропонували повернутися на роботу для виховання дітей залізничників. Ось записка завідувача дорожнього відділу Південної залізниці: «Тов. Макаренко! Давно розшукую Вас. Намір мій – просити взяти на себе керівництво справою соціального виховання на Південній дорозі. Якщо у Вас буде найменша можливість дати свою згоду на це, то повідомте негайно депешею. Чекаю відповіді. Тисну руку. К. Гресь.» [8, с. 121]. Лист комітету майстрових крюківських вагонних майстерень: «Антоне Семеновичу! За дорученням батьків, зацікавлених у навчанні дітей в залізничній школі при Крюківських майстернях, на засіданні масткому і цехових старост 1 липня ц.р. було поставлене питання про поновлення вищеназваної школи і при обміні думками всі дійшли єдиного рішення, що поновлення школи можливе, якщо запросити Вас на місце завідувача школи...» [8, с. 121].

Лист до вчительки з Крюкова А.П. Сугак дає можливість збагнути, чому ж А.С. Макаренко не погодився на ці пропозиції. Він розумів, що тоді, в 20-30-х рр. ХХ ст., у звичайній школі не матиме тих прав, які має в колонії, бо він уже «конструював свою лінію», шлях, яким має йти (він його ще не знав, а «тільки-тільки передчував»): «навчитися так організувати виховання, щоб наші досягнення характеризувалися удосконаленням системи даної особистості в цілому» [8, с. 14]. «Ваше основне уявлення, що тут хтось пропадає, – велика помилка. Я вважаю, що в колонії ми живемо розумніше і веселіше, ніж багато інших у місті, а особливо такому, як Крюків. Нарешті, ми живемо набагато вільніше і незалежніше. Але справа навіть не в цьому. Найголовніше – ми можемо тут так працювати, що робота нам приносить задоволення...» [8, с.

16]. Ось що є важливим для Макаренка. І далі: «Не думайте, що моя енергія тут пропадає марно. Нічого подібного. Тут ми провадимо дослід, який матиме велике значення не тільки для колонії... Я вже дістав право запрошувати вчителів за власним розсудом, навіть без педагогічної освіти. Я впевнений, що ще через рік наша праця буде мати ще більше значення і тільки тому, що тут щось напружено твориться... Вся справа не в Крюкові, і не в колонії, а у самій справі, в організації нового просвітницького досвіду... Я хочу почати роботу «на чистому полі» [8, с. 16-17].

За роки роботи в колонії дійсно був упроваджений у практику новий педагогічний досвід, який показував реальні результати. Головний винахід — це те, що — єдиним і головним інструментом виховання є живий трудовий колектив і створювати такі колективи можуть справжні живі люди. Виховним колектив стає тоді, коли в ньому створені умови для вільного розвитку кожної окремої особистості, коли в ньому є висока взаємна відповідальність, коли ідея захищеності, мажор, почуття власної гідності прикрашають його стиль, коли повага до людської гідності, глибока віра в людину стає життєвим кредо — «якомога більше поваги до людини і якомога більше вимог до неї», коли праця стає не тільки правом, а й обов'язком, коли є свої традиції тощо. Там, де працював А.С. Макаренко, не було карцерів, не було парканів, не було високих стін, не було спеціальної варти. Але було інше, що робило життя колоністів і комунарів заповненим, прекрасним і красивим. Була праця, здорове колективне життя, самоорганізація і «сонячні сподівання на майбутнє». Був свій оркестр, були квіти, був красивий парадний одяг, були посмішки, сміх, гумор — те, що має назву «справжнє життя». Видатний педагог першим у світі ризикнув не цікавитись минулим своїх вихованців — ні довідок, ні характеристик, ні розповідей про свої «подвиги». — «Я не вірю в те, що були морально дефективні люди... бувають тільки дефективні методи» [8, с. 194]. І ще одне: «Коли я виховую людину, то повинен знати, що саме вийде з моїх рук. Я хочу відповідати за продукцію свою і моїх співробітників, за майбутніх інженерів і майстрів, за всю цю організацію, за льотчиків, студентів, педагогів. За цю продукцію я несу відповідальність... Треба в кожний момент свого педагогічного життя знати, чого я хочу і чого домагаюсь» [8, с.194-195]. Чудовий знавець дитячої психології, справжній майстер-педагог довго «мучився над цим питанням, інакше мені не довелося б так багато працювати, помилятися і страждати». А.С. Макаренко з великим терпінням і завзятістю вивчав кожного вихованця, його індивідуальність, шукав у ньому «хороше», «краще» і проектував це хороше, краще з оптимізмом, а іноді і з певним ризиком. Він робить висновок, що не можна «втискувати людину у стандартний шаблон», виховувати «серію людських типів», не можна жертвувати індивідуальною привабливістю — своєрідністю особистості.

ЛІТЕРАТУРА

1. Макаренко А.С. Педагогические сочинения: В 8-ми т. — Т.7. — М., 1985.

2. Макаренко В. Мій брат Антон Макаренко // Рідна школа. – 1991. – №4.

3. Ярмаченко Н.Д. Педагогическая деятельность и творческое наследие А.С. Макаренко: Книга для учителя. – К., 1989.

УДК 37(09) (447)

НЕРОЗКРИТА СТОРІНКА З ЖИТТЯ ВІДОМИХ ПЕДАГОГІВ

С.Г. Карпенчук
(Рівне)

У статті зроблено спробу з'ясувати одну з причин суперечливих поглядів, пов'язаних із теоретико-історичною спадщиною А.С. Макаренка і В.О. Сухомлинського.

Ключові слова: А.С. Макаренко, В.О. Сухомлинський, О. Бойм, теорія і практика, стаття В.О. Сухомлинського «Йти вперед!»

В статье сделана попытка обосновать один из противоречивых взглядов, касающихся теоретико-методического наследия А.С. Макаренко и В.О. Сухомлинского.

Ключевые слова: А.С. Макаренко, В.О. Сухомлинский, А. Бойм, теория и практика, статья В.О. Сухомлинского «Йти вперед!»

The article deals with the attempt of basing one of the contradictory point touching theoretico-methodological heritage of A.S. Makarenko and V.O. Sukhomlynski.

Key words: A.S. Makarenko, V.O. Suchomlynski, O. Bojm, teoriu and practice, the avticle ob V.O. Sukhomlynski «Jogo ahend!»

Характеризуючи етапи розвитку макаренкознавства, автори-хронологи виокремлюють такий факт: «У середині 50-их рр. ХХ ст. в СРСР розпочався спад інтересу до А.С.Макаренка. Він відбувся в руслі загального критичного ставлення до того, що визначало соціально-культурну ситуацію в країні в кінці 40-их – початку 50-х рр...» Ця теза залишається незмінною й понині. Вона започатковує третій розділ книги відомого російського макаренкознавця А.А. Фролова, зокрема, рубрику «Торможение научной разработки наследия А.С.Макаренко, его влияние на воспитательную практику, социальную педагогику и другие науки в СССР» [11, с. 99]. Досліджуючи цей аспект у контексті розвитку макаренкознавства в Україні, ми зацікавилися питанням – що саме стало причиною спаду інтересу до постаті Макаренка і його ідей, і з чим пов'язані гальмівні процеси.

Оскільки в цей період виокремився як педагог-новатор В.О.Сухомлинський, ми вирішили зосередити увагу на тому, як пересікаються його теоретико-методичні погляди із аналогічними позиціями спадщини А.С. Макаренка. Переважна більшість педагогів, які сформувалися на ґрунті